

A. GEOGRAFINĖ LIETUVOS PADĖTIS

Lietuva yra rytinėje Baltijos jūros pakrantėje. Jos plotas – apie 65.200 kvadratinių kilometrų. Lietuva didesnė už Daniją ar Šveicariją, bet mažesnė už Austriją ar Vengriją. 1989 metais Prancūzijos Nacionalinis geografijos institutas, remdamasis naujausiais kartografijos duomenimis, nustatė, kad geografinis Europos centras yra Lietuvoje – 25 kilometrai į šiaurę nuo Vilniaus. Taigi grynai geografiniu požiūriu Lietuva yra ne rytinės, o centrinės Europos dalis. 1

Baltijos pakrantė Lietuvoje nusitęsia 99 kilometrus. Šiaurėje Lietuva ribojasi su Latvija, rytuose ir pietryčiuose su Baltarusija, pietuose su Lenkija, o pietvakariuose su Rusijai priklausančia Kaliningrado sritimi. Atstumas nuo pietinės iki šiaurinės jos sienos yra 276 kilometrai, o tarp rytinės ir vakarinės – 375 kilometrai (plačiausioje vietoje).

Lietuva – lygumų kraštas: ji yra vidutiniškai 150 metrų aukščiau jūros lygio. Kalnuotesnės vietos yra rytinėje jos dalyje. Tai daugiausia miškais apaugusios kalvos. Lietuvos upės neilgos, tik devynios iš jų ilgesnės nei 200 kilometrų. Beveik visos jos (tarp jų ir didžiausia – Nemunas) įteka į Baltijos jūrą. Lietuva – ežerų žemė. Jų yra daugiau kaip 3.000. Daugiausia jų – kalvotoje Rytų Lietuvoje. Miškai dengia beveik ketvirtadalį Lietuvos teritorijos. Pati miškingiausia yra pietrytinė dalis: čia daugiausia auga pušys, beržai, baltieji ir juodieji alksniai, drebulės, ąžuolai, eglės ir kiti medžiai. 2

Klimatas Lietuvoje įvairus: jūrinis vakaruose ir žemyninis rytuose. Čia trupučių šalčiau negu Vakarų Europoje. Vidutinė metinė temperatūra yra apie +6 laipsnius. Šalčiausiu metu sausio mėnesį čia būna –25 laipsniai, o vidutinė temperatūra žiemą – apie –3 laipsnius jūros pakrantėje ir –6 laipsnius rytuose. Šilčiausia Lietuvoje liepos mėnesį, vidutinė vasaros temperatūra +17/18 laipsnių. Vidutinis kritulių kiekis per metus – 680 mm. Daugiausia kritulių atneša rudeniniai lietūs. 3

Lietuvoje nėra daug žemės turtų. Žaliavas ji daugiausia atsiveža: importuoja naftą, akmens anglį, geležį, natūralias dujas. Pastaraisiais metais vakarinėje krašto

4 dalyje rasti nemaži ištekliai geros kokybės naftos. Lietuvoje randama įvairių mineralinių medžiagų: smėlio, molio, kreidos, kalkių, klinčių. Didelis Lietuvos turtas – gintaras, kurį išmeta audringa Baltija.

Lietuva garsėja kaip žemės ūkio kraštas – ir tai yra tiesa. Laukuose gerai derina linai, bulvės, grūdinės kultūros. Pramonės gaminių čia pagaminama taip pat nemažai. Lietuvoje neblogai išvystyta radijo aparatūros, elektros matavimo prietaisų, šaldytuvų, tekstilės, baldų pramonė. Pasaulyje garsėja lietuviški lininiai audiniai, gintariniai papuošalai.

5 Lietuvoje dabar (1999 metų duomenimis) gyvena 3,7 milijono gyventojų, iš kurių 2,5 milijono gyvena miestuose ir miesto tipo gyvenvietėse. 81,6% gyventojų yra lietuviai, 8,2% – rusai, 6,9% – lenkai, 1,5% – baltarusiai, 1,0% – ukrainai, 0,1% – žydai. Lietuvoje taip pat dar gyvena totorių, karaimų, latvių, čigonų ir kitų tautybių žmonių.

Didžiausias miestas ir sostinė yra Vilnius. Jis yra pietrytinėje Lietuvos dalyje, dviejų upių – Neries ir Vilnios – santakoje. Sostinėje gyvena beveik 600 000 žmonių. Antras pagal gyventojų skaičių Lietuvos miestas – Kaunas. Čia gyvena per 400 000 gyventojų. Lietuvos uostas Klaipėda turi per 200 000 gyventojų.

B. KURŠIŲ NERIJA

6 Vakaruose Lietuva atsiremia į Baltijos jūrą. Ten susiliečia sausuma su vandenų platybėmis, ten plačiomis šakotomis žiotimis pasibaigia didžiausia krašto upė Nemunas, ten tyvuliuoja Kuršių marios, kurias nuo jūros atitveria balto smėlio pylimas – nerija. Nerija – jauniausia mūsų pajūrio sausuma. Prieš penkis šešis tūkstančius metų jos čia nebuvo, tik kur ne kur iš vandens pūpsėjo salų viršūnės – po vandeniu slypėjo sekluma. Sauja po saujos ant šios seklos kaupėsi smėlio grūdėliai, pamažu kilo baltas pylimas. Kai smėlis pradžiūvo, vėjas pustė jį į kaurėlius, iš kurių augo kopos, pradėjo želti žolė, augti medžiai.

7 Ne visada kopos buvo ramios. XVI–XVII amžiuje čia buvo smarkiai iškirsti medžiai, ir kopos nuo jūros pradėjo slinkti prie pamario kaimelių. Žmonėms teko palikti smėlyje skęstančias trobas ir keltis kitur. Keturiolika kaimų buvo palaidota po smėliu. Bet smėlio pūgos neišgąsdino pamario gyventojų. Prakaitas žliaugė žmonių veidais, nugaros linko nuo sunkaus darbo, bet žmonių drąsa ir darnus darbas sustabdė baltąją grėsmę: jie apželdino kopas kalnų pušimis, kruopščiai jas prižiūrėjo. Išaugo naujos gyvenvietės.

Nerijos centras yra Nida. Jos istorijoje atsispindi visa nerijos praeitis. Tai sena gyvenvietė su tik pamario kraštui būdingomis žvejų sodybomis, jaukais kiemeliais.

Visa nerijos gamta savita ir labai jautri bet kokiam išoriniam poveikiui. Ją reikia rūpestingai globoti ir saugoti. Tai nekasdieniškas pasaulis, toks, kurio nėra su kuo lyginti, kuris yra vienas ir tik į save panašus.

NERINGA (Padavimas)

Ten, kur saulė pasineria į Baltijos bangas, kur Nemunas atiduoda savo vandenį Kuršių marioms, ant aukšto kalno stovėjo galinga Ventės pilis. Jos valdovui gimė nuostabi dukra, kuriai davė Neringos vardą. Augo Neringa taip greitai, kad po devynių mėnesių jau bėgiojo kaip suaugusi, o jos lininės kasos siekė žemę. Mergaitė išaugo graži, gera ir drąsi. Visiems ir visada ji mielai padėdavo. Kai putojanti jūra grėsdavo apversti žvejų laivelį, ji drąsiai brisdavo per bangas ir išnešdavo valtį į saugų krantą. Toli pasklido garsas apie Neringos grožį, gerą širdį ir šviesų protą.

Vieną kartą iš vakarų kilo didelė audra. Jūra nešė ant kranto aukštus smėlio kalnus, o vėjas juos griovė. Nemuno ir marių vandenys veržėsi į krašto gilumą. Ventės piliai, saugojusiai Nemuno žiotis, grėsė pražūtis. Neilgai maštė Neringa, tuojau pat puolė statyti smėlio pylimą apie Ventės pilį. Subraukė ranka porą smėlio kopų į prijuostę ir nubrido per bangas. Išpylė į jūrą ir – vėl atgal. Su tokia našta per vėją buvo sunku bristi, bet Neringa vis dėlto supylė pylimą ir išgelbėjo Ventės pilį. Benešant paskutinę prijuostę, raištis nutrūko ir smilčių kalnas suvirto į marias prie pat kranto. Todėl toje vietoje marios seklios – gal tik metro gilumo.

C. RYTŲ LIETUVA

Rytinį Lietuvos pakraštį puošia tūkstančiai įvairių kalvų, keli šimtai ežerų, upelių ir didžiuliai miškai. Kai kas šį kraštą vadina Lietuvos Šveicarija. Pačios ežeringiausios Lietuvoje – Ignalinos apylinkės. Pavyzdžiui, vien tik Ginučių ežeryną sudaro penkiasdešimt įvairaus dydžio ežerų. Dalis šio ežeryno paskelbta gamtos draustiniu. Žavus vaizdas į ežerų virtines atsiveria nuo Ledakalnio viršūnės. Ypač gražus Baluošo ežeras. Jo smėlėtos pakrantės apaugusios pušynais, kadagynais, o viduryje – salos. Ir ne bet kokios! Vienos salos viduryje telkšo ežerėlis, o iš jo į Baluošą linksmi čiurlena upeliukas.

11 Ignalinos kraštą supa dvi didžiulės girios – Labanoro ir Ažvinčio. Jos dunkso ant smėlynų, kuriuos kadaise suklojo slinkdami ledynai. Šiose giriuose gyvena briedžių, šernų, stirnų, kiškių, lapių, kartais užklęsta ir vilkų. 1965 metais čia žiemojo meška.

Šio krašto šeimininkai – aukštaičiai su savo daininga tarme, sena išmintimi. Jie mielai pasakoja padavimus apie nuskendusius miestus, nugrimzdusias pilies, upių, ežerų ir kaimų pavadinimų kilmę. Turtinga tautosaka, praeities paminklai byloja apie savitą šios Lietuvos dalies kultūrą.

KAIP ATsirado ANYKŠČIŲ VARDAS

(Padavimas)

12 Prie upelio, kuris almėjo iš Rubikių ežero į Šventosios upę, atėjo kaimo mergelė žlugto skalbti. Skalbė ji ilgai, stipriai mosuodama kultuve. Pavargo mergelė, užsisvajojo ir netyčia taip trenkė kultuve į nykštį, kad iš skausmo ėmė šaukti nesavu balsu:

– Ai nykštį, ai nykštį!

Ir taip garsiai šaukė, taip skaudžiai vaitojo, kad į pakrantę subėgo aplinkinių kaimų gyventojai. Pamatę, kas atsitiko, paguodė mergaitę, pasijuokė ir išsiskirstė. Nuo to laiko žmonės ir pradėjo vadinti upelį Anykšta, o kai jo žiotyse išikūrė miestelis, pavadino jį Anykščiais.

D. ŽEMAIČIŲ KRAŠTAS

13 Vakarinė Lietuvos dalis iki pat Baltijos jūros vadinasi Žemaitija. Jos pavadinimas siejamas su žemos vietos įvaizdžiu. Ir iš tiesų nuo pat jūros pakrantės tolyn į rytus plyti iškilminga lyguma. Čia akį traukia plačios laukų tolumos, kur ne kur tvyro pelkės, dunkso miškai, savo žydrumu tvieskia ežerai. Didžiausias ir paslaptiškiausias šio krašto ežeras – Plateliai.

Jis aprėpia daugiau kaip 1200 hektarų ir tyvuliuoja tartum ant kalno: nedidelis Salantų miestelis yra 100 metrų žemiau negu Platelių ežero vandens lygis. Ežero krantai vingiuoti, o dugnas duobėtas. Padavimai pasakoja, kad ten skendi rūmai, kuriuose slypi didžiuliai turtai. Keliautojai Platelius vadina Žemaičių krašto deimantu.

14 Einant tolyn į rytus, žemės paviršius vis labiau banguoja. Tarp didžiųjų upių – Minijos, Dubysos, Ventos ir Jūros, atsiveria kalvotoji Žemaitija. Aukščiausia Žemaičių kalva – Medvėgalis, kurio aukštis 234 metrai. Jį sudaro net septynios

kalvos. Nemaža padavimų pasakojama apie šį kalvyną. Vieni jų primena, kad kadaise čia lietuvių senoliai degino dievams aukas, kiti pasakoja, kad aukščiausios kalvos viršūnėje stovėjo tvirta pilis ir joks priešas negalėjo jos paimti. Ir ta visa galybė, pasakojama, suėjo į kalną – dėl to Medvėgalis stūkso toks rūstus ir galingas. Nuo Medvėgalio į šiaurę matyti antrojo kalvyno viršūnė – Girgždūtė. Kelias į ją apaugęs ažuolais. Girgždūtė turi dvi viršūnes. Vienoje yra nedidelė duobutė. Pasakojama, kad ir čia buvo senųjų lietuvių apeigų vieta. Gražiausia Žemaičių žemės kalva – Šatrija. Ji yra beveik apvalios formos ir pūpsa kaip didelė gumbuota žemės kupra. Mat ši kalva kadaise susikūrė ne ledyno pakraštyje, kaip daugelis kitų Lietuvos kalvų, o ledynų viduryje, tarsi properšoje. Šatrijos viršūnė tik 227 metrus iškilusi virš jūros lygio, bet tai pats paslaptlingiausias Žemaitijos kalnas. Žmonės pasakoja, kad nuo seno dažną naktį čia ant šluotų sujoja ir puotauja raganos. Kiti porina, kad ant kalvos kadaise gyveno milžinai – šen bei ten riogso jų palikti griuvėsiai.

Rytinė Žemaičių žemės riba – Nevėžio upė, o šiaurės rytuose – Dubysos aukštupys. Dubysa – rytinių šio krašto kalvų upė gražuolė, kuri vingiuoja 146 kilometrus. Jos pakrantėse plyti nuostabios lankos, kurios kiekvieną vasarą pakvimpa džiūstančiu šieniu.

ARKLIAKĀKTĖ PLATELIŲ EŽERE

(Padavimas)

Seniai, labai seniai Platelių ežero salos pilyje gyveno velnio apsėsta karalienė. Ten ji turėjo labai gražius rūmus, o į krantą jodinėjo su balta kumele. Žmonės karalienės bijojo ir nekentė. Daug kartų bandė ją nušauti, bet niekaip negalėdavo to padaryti. Mat karalienė būdavo su geležinėmis pirštinėmis ir gaudydavo kulkas.

Vieną kartą žmonės sugalvojo padaryti kulką iš druskos. Su ta kulka šovė į kumelę, pataikė jai į kaktą ir užmušė. Kumelė nuskendo, o su ja ir karalienė. Žmonės apsidžiaugė ir tą ežero kraštą prie salos, kur kumelė nuskendo, pavadino Arkliakaktė.

E. DAINAVOS ŽEMĖ

Lietuvos pietuose, miškingose Nemuno pakrantėse nuo seno gyvena dainingiausi lietuviai. Dainuoja jie dirbdami, dainuoja linksmindamiesi, traukia dainas liūdėdami. Todėl šis kraštas ir vadinamas Dainava. Daug jame įdomių gamtos reiškinių, savotiškų gamtos paminklų.

17

Plačiai garsėja Druskininkų kurortas. Čia trykšta mineralinio vandens šaltiniai, už ypatingas gydomąsias savybes vertinamas purvas ir visas Druskininkų klimatas. Sanatorijose vienu metu gydosi tūkstančiai žmonių. Puikios Druskininkų apylinkės apipintos legendomis, padavimais.

Lėtai ir ramiai sruvena žilasis Nemunas. Nemuno viduryje – medžiais apaugusi Meilės sala. Kodėl ji taip pavadinta? Vieni aiškina, kad čia pagonybės laikais vaidilutės kūrendavo amžinąją ugnį meilės deivės Mildos garbei. Kiti pasakoja tokią padavimą.

18

Kartą jaunos mergaitės būrė Nemuno pakrantėje: pynė vainikus ir leido į upę. Viena jauna, graži mergaitė taip pat paleido savo vainikėlį pasroviui. Praėjo nemažai laiko. Mergaitė su savo mylimuoju išplaukė pasiirstyti Nemunu. Ir štai prie salos ant seklumos ji pamatė savo vainikėlį. Jis buvo įaugęs į smėlį, o gėlės tebežydėjo. Tai bylojo apie didelę ir pastovią bernelio meilę. Nudžiugo mergaitė, puolė berneliui į glėbį ir stipriai prisiglaudė. Valtis neteko pusiausvyros, apvirto, o mergaitė ir bernelis dingo Nemuno gelmėse. Nuo to laiko žmonės ir praminė šią vietą Meilės sala.

19

Netoli nuo Druskininkų – išpūdingas Raigardo slėnis. Seni žmonės pasakoja, kad kažkada čia stovėjo miestas. Jį valdė nedoras kunigaikštis, kuris su savo pavaldiniais mėgo lėbauti, kortomis lošti, nedorai gyventi. Visus piktino toks miesto gyventojų elgesys. Pagaliau vieną naktį dievas Perkūnas sudaužė miesto rūmus, sudegino namus, o visi gyventojai prasmego po žeme. Atsiranda žmonių, kurie sako, kad ir dabar naktimis kažkas po žeme skambina varpais. Tai požemio gyventojai prašo jų pasigailėti ir išleisti į žemės paviršių. Bet virš jų – klampi pelkė ir tankūs krūmai. Sūrus Druskininkų vanduo – tai požemio gyventojų ašaros.